

Alemdağ'da Var Bir Yılan: Bir Sait Faik öyküsüne psikodinamik bakış -deneysel bir çalışma-

Melahat SÖNMEZ,¹ Ahmet Rıfat ŞAHİN,² Münevver OĞAN³

ÖZET

Sait Faik'in sanatı ve dünya görüşü "insan sevgisi" üzerine kurulmuştur. Bu öykülerde insan ve çevre herhangi bir kurala bağlanmadan karşımıza çıkar. Bunda Sait Faik'in özgür yaşamı etkili olmuştur. Yirminci ve yirmi birinci yüzyıllar birey, yabancılaşma, yalnızlık çağı olduğu kadar sosyopsikolojinin önemini giderek daha fazla kavrandığı bir çağdır. Bu makalede, "Bir insanı sevmekle başlar her şey" tümcesini yaşamına pusula yapmış olan Sait Faik'in "Alemdağ'da Var Bir Yılan" öyküsü, birey-toplum, doğallık-yabancılaşma, iç dünya-yansıtılan dünya bağlamlarında psikodinamik bir bakış denemesiyle incelenmeye çalışılmıştır. Terapötik yaklaşımın ilk adımı insanı anlamaktır. Bu bağlamda tek tek bireyler söz konusu olduğunda asıl yol gösterici, her birinin özgün var oluşu ve öyküsüdür. İnsanları tümüyle açıklayacak tek bir kuram ve yaklaşımdan söz edebilmek olası gözükmemektedir. Dolayısıyla belli bir ekole bağlı kalmaktan çok, her bir ekolün insanın farklı yanlarını ve boyutunu vurguladığı düşünülebilir. Bu makalede de aynı anlayışla "Bir insanı sevmekle başlar her şey" diyen Sait Faik'in bu öyküsündeki kahramanı dinamik bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. (*Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2005; 6:251-258)

Anahtar sözcükler: öykü, psikodinamik psikiyatri, Sait Faik, yılan

There is a Snake in Alemdag: A psychodynamic look to a story of Sait Faik -an experimental study-

ABSTRACT

Both the art and point of view of Sait Faik are developed on love of human. In these stories human and environment are seen without limited by the rules. The free lifestyle of Sait Faik must be the reason. 20th and 21st centuries are the periods of individual, loneliness, strangeness but also the periods of which the importance of sociopsychology is understood. In this article, it was tried to examine the "There is a snake in Alemdag" story by psychodynamic look with the individual-society, naturalism-strangeness, inner world-projected world bounds. The first aim of therapeutic approach is to understand the human. For every person, the main guide is his or her original existence and story. It could believe that there is no total theory or approach that can reveal all the people. So it could be thought that doesn't need to obey just a single school, but it could be believed that each other approach brings up a different side and dimension. So that it was tried to approach to hero of this story of Sait Faik who says "Everything begins by loving somebody" with the same approach. (*Anatolian Journal of Psychiatry* 2005; 6:251-258)

Key words: psychodynamic psychiatry, Sait Faik, snack, story

¹ Yrd.Doç.Dr., ² Prof.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri ABD, SAMSUN

³ Yazar, Emekli Edebiyat Öğretmeni

Yazışma adresi: Dr. Melahat SÖNMEZ, Ondokuz Mayıs Üniv. Tıp Fak. Psikiyatri ABD, Kurupelit /SAMSUN
E-posta: melahats@omu.edu.tr

GİRİŞ

Ellinci ölüm yıldönümünde Sait Faik'i anarak onun öyküleriyle bir kez daha “*Yalnızlık dünyayı doldurmuş. Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey.*”¹ tümcesinin anımsanmasının yararlı olduğu düşünülmüştür.

“*Balık tutmak; kahvede oturmak, yanımda çok sevdiğim köpeğim, insan tanımak; Beyoğlu'nda bir aşağı bir yukarı dolaşmak, arada içmek; hikâye yazmak; velhasıl hiçbir şeye bağlanmadan avare gezmek bütün gün. İşte ben böyle hayattan zevk alırım, buna yaşamak derim.*”²

Yaşamaktan zevk almış, yaşamının anlamını yakalamış “*küçük insanlar*”ın yazarıdır Sait Faik; çünkü kendisi de bir yaşama ustasıdır. Onun “*Hişt, Hişt!..*” başlıklı öyküsünde, “*yaşama sevinci*”dir bizi iklimine hemen alıveren. Öyle bir sevinçtir ki bu, ansızın “*çukulata rengi bir yaprak*”, “*çağla bademi renkli bir keçi*”, ya da “*eşek*” görebilirsiniz. “*Yol hareket eder*”, “*Papazın oğlu otuz birli bir yüzle bakar*”, “*Hişt, hişt sesi hâlâ peşinizi bırakmaz*”. Çünkü yaşama sevincini içinizde duymaktasınızdır.¹

Sait Faik'in sanatı ve dünya görüşü “*insan sevgisi*” üzerine kurulmuştur. İki yazısı hakkında kovuşturma, bir yazısı için de soruşturma açılınca yazmamaya karar verir. Sait Faik'in üzüntülerinin tek kaynağı sevgisizlik ve yalnızlıktır.

Sait Faik'in yazı yazmaya başladığı 1930'lu yıllarda Maupassant, Çehov ve Gorki tekniğine bağlı öyküler yazılıyordu. Sait Faik, böyle bir ortamda kendi kişiliğiyle öykülerini birleştirmiştir. Onun öykülerinde, anlatılan kişiyle anlatan kişiyi birbirinden ayırmak zordur. Sait Faik'in öykülerinde yoğun bir yaşama sevinci vardır. Bu öykülerde insan ve çevre herhangi bir kurala bağlanmadan karşımıza çıkar. Sait Faik'in özgür yaşamı bunda etkili olmuştur, denilebilir.

Bu makalede, “*Bir insanı sevmekle başlar her şey.*” tümcesini yaşamına pusula yapmış olan Sait Faik'in *Alemdağ'da Var Bir Yılan* öyküsünü psikodinamik bir bakış açısından incelenmeye çalışılmıştır.

TARTIŞMA

Öykü boyunca kahramanın gözünden tanımlanan çevre F. Capra'nın, “bugünkü toplumumuzun derin bir bunalım içinde olduğunu, yüksek enflasyon ve işsizlik, enerji bunalımı, sağlığın korunmasındaki bunalım, nüfus ve öteki çevresel felaketler, yükselen bir şiddet ve suç dalgasından söz ederek bunların temelde bir ve aynı

bunalımın değişik yüzleri olduğu” söylemini anımsatır. Capra, tamamen birbirine bağlı biyolojik, psikolojik, toplumsal ve çevresel olaylar çerçevesinde tümüyle birbirine bağlanmış bir dünyada yaşıyor olduğumuzu vurgular.³ Gerçekten de, örneğin psikoloji alanında, toplum psikolojisinin kurucu ve kuramcılarında Muzaffer Şerif; yaratıcı ve titiz deneyleriyle bireyleri anlamadan toplumu, toplumu anlamadan da bireyleri anlamının olanaksız olduğunu kanıtlamıştır.⁴ Dolayısıyla öykü kahramanın, öykü boyunca izlenen yalnızlığını, eleştirel tavrını yukarıdaki saptamaları anımsatırcasına betimlediği toplumsal zemin ve ilişkiler içinde düşünmek ve anlamlandırmakta yarar vardır.

Fromm'un söylemiyle feodal sistemlerin çöktüğü 20. yüzyıl, insanı geleneksel bağlarından koparmakla kalmamış, etkin, eleştirel, sorumlu kişiliğin gelişmesine çok büyük katkılarda bulunmuştur; ama aynı zamanda bireyi daha yalnız, daha soyutlanmış duruma getirmiş ve onda bir önemsizlik, güçsüzlük duygusu yaratmıştır. Çağdaş insanın soyutlanmışlık ve güçsüzlük duygusu, bütün olarak insansal ilişkilerin bürüdüğü nitelikte daha da artmıştır. Çünkü bir bireyin bir başka bireyle somut ilişkisi dolaysızlık ve insansallık özelliğini yitirmiş, bir kullanma ve araç olarak görme havasına bürünmüştür.⁵

Fromm'un saptamaları da öykü kahramanını bütün olarak anlamamıza katkıda bulunacak niteliktedir. Öykü kahramanının içinde bulunduğu toplumsal arka plan tüm öykü boyunca betimlenmektedir. Böyle bir ortamda, ruhsal var oluşumuz açısından tanıklık eden, varlığımızı aynalayan ve onaylayan, anlaşılma, değerli olma, sevilme duygularını yaşatan, duygu ve düşüncelerimizin benzer olduğunu yaşantıladığımız, sevdiğimiz, değer verdiğimiz, anladığımız fark ettiğimiz ve varlığını onaylayıp aynaladığımız hiç değilse bir kişinin olması gereklidir.

“*Daha tiyatroya giderken kar başlamıştı. Çıkınca meydana bembeyaz buldum. Boynumdan içeriye bir damla düştü. Ürperdim.*

- *Çek elini ağzından. Tırnağını yeme! diye bağırdım. Önünden giden iki kişi dönüp baktılar. Yüzümü görmek için yavaşladılar. Sanki ben her akşam onunlaymışım gibi, bir yalnızlık duyuyorum. O Cuma günleri gelirdi. Alçıdan, ağzı pipolu bir gemi onu beklerdi.*

Güneş muşamba perdede tam üçü işaret ederdi. Geleceğine yüzde yüz emin olduğum günler beklerken uyuyakalırdım. Kapıyı tırmalar gibi vurduğu zaman nasıl duyardım rüyamın içinde. Yataktan fırlardım. Kapıyı açardım. Rengi solmuş, nefesi boğazından gelirdi. Masadan bir.

cigara alır yakardı Dünya ötede idi. Burada bir konsol, bir ayna, bir alçıdan gemici, bir yatak, bir ayna daha, bir telefon, bir koltuk, kitaplar, gazeteler, kibrit çöpleri, cigara izmaritleri, soba, battaniye vardı. Dünya ötede idi. Gökyüzünde uçaklar vardı. İçlerinde yolcular vardı. Trenler gidiyordu. Herifin biri imza ediyor, öteki para veriyordu. Akşam serinliği çıkmıştı. Akşam simidi de çıkmıştı dünyada.

Odanın içini simitçinin sesi doldurdu. Dünya ötede idi.

Biletçi bilet zımbalıyor, bir adamla bir çocuk gazete okuyorlar. Bir delikanlı, karakaşlı, sıhhatli bir oğlan upuzun yatmış. Yakışıklı, kuvvetli bir oğlan. Ellerini pantolonunun ceplerine sokmuş, sıska birisi de sağına yatmış. Çocuk gazete-yi bıraktı. Pardesüsünü başının altına dürdü. O da uzandı. Bir vapurun alt kamarasındayım.”

Kohut, bireyin psikolojik var oluşunu sürdürmek için yaşam boyu kendilik nesnelere gereksinim duyduğunu ifade eder. Kendilik nesnesi; kendiliğin ve içgüdüsel yatırımının korunması için kullanılan ya da bizzat kendiliğin bir parçası olarak yaşanan nesnelere. Altbenlik, benlik ve üstbenlik psikanalizde ruhsal aygıtın kurucu öğeleridir.⁶

Bilindiği gibi altbenlik, ruhsal aygıtın ilk güç kaynağıdır ve tümüyle bilinçdışı olup bilinçdışındaki kuralsızlıklar geçerlidir. Zaman ve yer kavramını tanımaz, birbirine karşıt dürtü ve eğilimler yan yana bulunabilir. Cinsel ve saldırgan dürtülerin enerjileri altbenlikte yatar ve benliğin yardımıyla bu dürtülerin boşaltımı sağlanabilir. Altbenlikte doyum ve haz ilkesi egemendir. Benlik ise, gerçek dışı dünyanın etkisiyle altbenliğin bir parçasının özel bir gelişme göstermesi sonucunda ortaya çıkar. Benliğin temel işlevi uyumdur. Bu uyumu yaparken benlik, bir yandan organizma içindeki ilkel dürtüsel güçlerle; bir yandan çevresel koşullar ve gerekliliklerle, bir yandan da üstbenliğin istekleriyle bağdaşmak zorundadır. Neliğin bilinçdışı olan parçasında savunma düzenekleri yer alır. Üstbenlik, benliğin bir parçasının giderek daha çok ana-baba ve toplumsal değer yargılarını içeren özel bir yapı olarak ayrışmasıyla gelişir. Korku ve utanç duyguları üstbenlik gelişiminin öncüleridir. Yargılayıcı dizge adını da verebileceğimiz üstbenliğin insan yaşantısındaki belirtisi suçluluk duygusudur.⁷

Kendilik (self) ise, tıpkı nesne tasarımları gibi zihinsel aygıtın bir içeriği olarak görece deneyime daha yakın bir düzeyde olan, içgüdüsel enerjinin yatırıldığı, zaman içinde sürekliliğe sahip olan zihinsel bir yapıdır ama zihnin aygıt-

larından biri değildir. Yalnız altbenlik, benlik ve üstbenlikte değil, tek tek ya da ikili kombinasyonlar şeklinde bu zihinsel aygıtlarda yer alır. Örneğin, benlik alanı içinde sınırlı bir yer tutan ya da altbenlik ve benliğin süreklilik oluşturduğu bölgesel zihin alanlarını işgal eden çelişik, bilinçli ya da ön-bilinçli kendilik tasarımları (büyüklenmeci ve aşağılık kendilik tasarımları gibi) yan yana olabilir.⁶

Kendilik psikolojisi H. Kohut tarafından geliştirilmiştir. Kohut, erken çocukluk kişilik yapılarının anne figürüyle ilişkiler yoluyla olduğuna odaklanmasıyla Freudiyen kuramdan ayrılır. Basch anne figürüyle erken ilişkilerin niteliğine odaklanan kendilik psikolojisinin J. Bowlby ve M. Mahler gibi bağlanmaya odaklanan diğer kuramcılarca desteklendiğini öne sürer. Kendilik psikolojisinde iki ana kavram “kendilik” ve “kendilik nesnesi”dir. Kendilik, kişiliğin özünde olan psikolojik bir yapıdır ve kişiye iyilik, esenlik, özsaygı ve genel bütünlük duygusunu verir. Wolf, kendiliğin, hırslar-hevesler, değerler, idealler, doğuştan getirilen yetenekler ve kazanılmış becerilerden yapılandığını öne sürer. Sağlıklı bir kendilik algısını sürdürülebilmek için, bu kendilik algısını sürdürüp ilerletecek çevreden gelecek bazı yanıtlara gereksinim vardır. Psikolojik olarak süreklilik gösteren bu yanıtlar empatik ve yatıştırıcı, onaylayan, sürekliliğe sahip ve dinginleştiricidir. Bunlar kişiyi kuşatan çevresindeki “nesnelere” (insan, hayvan, şeyler, deneyimler ya da fikirler) tarafından sağlanır ve kendilik nesnesi işlevleri olarak adlandırılır.

Kohut, kendiliği bütün tutmaya yardımcı olan üç tip kendilik nesnesi işlevi tanımlamıştır. Bunlar, aynalayıcı kendilik nesnelere, idealize kendilik nesnelere ve alter-ego (ikizlik) aktarımı nesnelere. Aynalayıcı kendilik nesnelere, onaylanma, doğrulanma, kendiliğin büyüklüğünün, iyiliğinin ve bütünlüğünün tanınması yaşantılarını sağlayarak kendiliği destekler. İdealize kendilik nesnelere, hayranlık ve saygı duyulan kendilik nesnesinin bir parçası olma ve oturmuş, anksiyöz olmayan, akıllı, güçlü ve sakinleştirici bir kendilik nesnesi tarafından kabullenilme gereksinimini karşılayarak kendiliği destekler. Alter-ego kendilik nesnelere, kendiliği diğerinin kendiliğine benzerlik yaşantısı sağlayarak destekler.⁸

Birincil tekil zamir anlatımlı bu öyküde daha ilk paragraflarda öykü kahramanının öykü boyunca etkileşimde bulunduğu diğer kişilerden farklı olan ve kendilik nesnesi olduğu izlenimi veren kişiye duyduğu özlemle karşılaşırız. “*Sanki ben her akşam onunlaymışım gibi, bir yalnızlık duyuyorum.*” Öykü kahramanı için “*Dünya öte-*

de"dir. Kendilik nesnesinin burada oluşu "...bir konsol, bir ayna, bir alçıdan gemici, bir yatak, bir ayna daha, bir telefon, bir koltuk, kitaplar, gazeteler, kibrit çöpleri, cigara izmaritleri, soba, battaniye" ile çevrelenen yalnızlığının panzehiri olarak duyumsanır. İçtenlikle ilgilenip gözlediği ama trenlerinin, yolcularının, odasının içini dolduran simitçi sesinin azaltmadığı, gündelik akışının tüm renkleriyle kendisinin yöneldiği ölçüde kendisine yönelmeyen "ötede" kalan dünyanın yarattığı bir yalnızlıktır bu.

"Günlerden Cuma. Mektep tatil, Süleymaniye'de Kirazlı Mescit Sokağında oturuyoruz. Ben on yedi yaşlarındayım. Münir Paşa konağının çam ağaçlarını hatırlıyorum. Lisenin bahçesindeki büyük çam ağacı bir yangında yanmış olabilir. Münir Paşa konağının yağlı boya tavanları çoktan duman ve kül olmuştur. Tahtakuruları da yanmıştır. Yatağım, yorganım, gözyaşım yanmıştır. Havuzlar yanmıştır. Yapraklarını kışın dökmeyen ağaçlar yanmıştır. Anılar, anılar yanmıştır. Yanmış oğlu yanmıştır. Beni bugüne getiren kitaplar yanmıştır."

Kimi zaman bu "öteki dünya"daki "yakışıklı kuvvetli bir oğlan" kendi on yedi yaşına, lisesine, yanan çam ağacı ve Münir Paşa konağına götürür onu. "Yatağım, yorganım, gözyaşım yanmıştır. Havuzlar yanmıştır. Yapraklarını kışın dökmeyen ağaçlar yanmıştır. Anılar, anılar yanmıştır. Yanmış oğlu yanmıştır. Beni bugüne getiren kitaplar yanmıştır." Bu pasajda bir zamanlar kendilik nesnesi işlevi görmüş olan yaşantıların yitirildiği izlenimi alınmaktadır. Ötede kalan dünyadaki yalnızlığını kayıplarının kederiyle katmerlendiren bu çağrışım birey-birey etkileşimi içinde kendilik nesnesi olan kişiyi yanında hissetme gereksinimini öylesine artırır ki, "Ben de koyun postu taklidi bir kürk bulup pardesüme diktirmeliyim" dedirtir. Koyun postu taklidi kürk, geçiş nesnesi kavramını anımsatır.

Freud gibi Winnicot da, bebeğin yaşama içsel olanı dışsal olandan, kendiliği bakım verenden ayıramayarak başladığını belirtir. Giderek bebek büyür ve kendiliğiyle diğerlerini ayırt edebilme kapasitesi gelişir. Bu gelişimi kolaylaştıran ve bebek tarafından ne kendilik, ne de diğeri olarak yaşanan, ama aynı zamanda ikisini de temsil eden oyuncak, battaniye gibi somut nesnelere kullanmasıdır. Çocuğun zihninde ayrı bir anne tasarımı tam olarak geliştiğinde artık geçiş nesnelere işlevini yitirecek ve çocuğun bu nesnelere bağımlı olma gereksinimi ortadan kalkacaktır. Öte yandan geçiş nesnelere kullanımı bu gelişim evresiyle sınırlı değildir.

Anatolian Journal of Psychiatry 2005; 6:251-258

Kişinin özellikle kendiliği ve diğerleri hakkındaki algıları ve hislerinde karışıklık olduğu zaman erişkin gelişimine de hizmet edebilir.⁹

Özlenen kişinin yerine geçen bu nesnenin tam da geçmiş kayıpların anımsanmasını izlemesi dikkat çekicidir. Aktarım kişinin bu geçmiş kayıpların anımsandığı sırada orada olmayışının yarattığı geçici kayıp duygusunu azaltan, ikisini birbirine bağlayan bir çıkış gibidir koyun postu taklidi kürk; ve öykünün tamamında kendilik nesnesi işlevlerini sağlayan kişinin yerine geçtiği izlenimini vermektedir.

"Günlerden pazartesi. Yine vapurun alt kamara-sındayım. Yine hava karlı. Yine İstanbul çirkin, İstanbul mu? İstanbul çirkin şehir. Pis şehir. Hele yağmurlu günlerinde. Başka günler güzel mi, değil; güzel değil. Başka günlerde köprüsü balgamlıdır. Yan sokakları çamurludur, molozludur. Geceleri kuskuludur. Evler güneşe sırtını çevirmiştir. Sokaklar dardır. Esnafı gaddardır. Zengini lakayttır. İnsanlar her yerde böyle. Yıldızlı karyolalarda çift yatanlar bile tek. Yalnızlık dünyayı doldurmuş. Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey. Burada her şey bir insanı sevmekle bitiyor."

Bu satırlarda öykü kahramanı, bir taraftan yalnızlaşma ve yabancılaşma sürecine dikkat çekerken bir taraftan da bu sürecin, gözünde kenti çirkinleştiren yönünü vurgulamaktadır. İnsana kendi sesinin yankısını bile geri veremeyen yalnızlığın ve/veya yabancılaşmanın bu dipsiz kuyularında "bir insanı sevmekle" başlamıyor "her şey", "Burada her şey bir insanı sevmekle bitiyor." Öte yandan bu tümceler, kendi yalnızlıklarına bile yabancılaşmış insanların arasında yüzü her durumda "öteki dünya"-ya dönük olanın yalnızlığının daha da keskinleşip ümitsizlikle kucaklaştığını duyumsatıyor. Daha önce de belirttiği gibi Fromm, öz bilinçlilik ve farkındalığın eşit olmadığını vurgulamıştır. Öykü kahramanındaki keskin farkındalık ve öz bilinçliliğinin, yabancılaşmanın ve yalnızlığın acılarını daha yoğun bir şekilde duyumsamasına yol açtığı görülmektedir.

İnsan, toplumsal bir varlıktır. İnsanın toplumsal kişiliği, insan doğasının toplum yapısına dinamik uyarlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar.⁵ Bu durumda geçerli toplumsal örgütlenmeye itaat etmeyen, devlet, gelenek ve topluma uygun adım gitmeyen, dolayısıyla kendini güvenli ve koruma altında hissetmektense kendisi için duyma ve düşünme yeteneği kazanmış olmayı önemseyen bir bireyi, yalnızlığın bekleyeceği açıktır. Kuşkusuz, özgür olmaktan korkan bir bireyin güç sahiplerine "hayır" deme-

demesi düşünülemez. Sonuç olarak, kurumlaşmış insan ya da kurum insanı, itaat etmeme yeteneğini kaybetmiştir; hatta bir itaat eylemi içinde olduğunun bile farkında değildir.¹⁰

Esnafı gaddar, zengini lakayt olan ve bu süreçte itaat eden çoğunluğun içinde, hem kendi farkındalığı hem de toplumsal farkındalığı yüksek olan ve eleştirel duruşuyla itaat etmeyi reddettiğini gösteren öykü kahramanının yalnızlığı katmerlenmiş gibidir. Sanki bu nedenle tam bu anda öykü kahramanı Alemdağ'ının güzelliklerini anlatmaya başlar. Öykünün burasında Konfiçyus'un bir ömür boyu mutlu olmak için doğayla iç içe olmak gerektiğini anımsatan sözleri yaşam bulmuş gibidir.

“Güzel yer, güzel yer Alemdağ. Şu saatte on beş metrelik ağaçlarıyla, Taşdeleni, yılanı ile... Ama kış günü yılanlar inindedir. Olsun. Hava Alemdağ'ında ılıktır. Güneş, yaprakları kıpkızıl ağaçların içine doğmuştur. Gökten parça parça ılık bir şeyler yağmakta, çürümüş yaprakların üstüne birikmektedir. Taşdeleni parmak gibi akar. Su içmeğe gelen bir tavşan, bir yılan, bir karatavuk, bir keklik. Polanez köyden şerefimize kaçıp gelmiş bir keçi ile alt alta üst üste oynuyoruz.”

Öte yandan bu fantazi devamıyla birlikte, rahatsız edici duyguları uzaklaştırma ve mümkün olabildiğince zevk ve güvence veren homeostatik, dengeleyici işlevleri olan bilinçdışı fantazileri çağrıştırmaktadır. J. Sandler'e göre bunlar “fantazi yoluyla dengeleme, düzeltme” sağlar.¹¹ Yine de tek başına doğayla iç içe olmak öykü kahramanına yetmez ve aynalayan, benzer duygu ve düşünceleri paylaşan ötekinin varlığına duyulan gereksinim eninde sonunda kendini gösterir. Nitekim bu mutluluk sürecini paylaşma isteği öykü kahramanını yine öteki-benine götürür. Bu kez fantazisinde yer alan öteki benine verdiği adın Panco olduğunu anlıyoruz. Sandler'e göre rol ilişkileri, iki gerçek insan arasındaki etkileşimle sınırlı değildir. Nesne ilişkileri kendilik ve nesne tasarımları arasındaki ilişkilere işaret eder.¹¹ Aşağıdaki pasaj, içsel kendilik ve nesne tasarımlarını örnekler gibidir.

“Panco, Panco!’ diye bağırınca, yılan da keçi de, keklik de, tavşan da oldukları yerde alçındanmış gibi donup kalıyorlar. Bembeyaz kesiliyorlar. Hemen keskin bir bıçak çıkarıp cebimden kiminin kulağını, kiminin kanadının altını kesiyorum.”

Kahramanın imgelemindeki bu kan akıtmanın nedeninin bir önceki mutlu betimlemelerle birlikte, sonraki cümlede “Kan akınca hareket

başlıyor. Beni bırakıp Panco'ya koşuyorlar.” da, yani kendisini mutlu eden hayvanlarla bu içli dışlı oluşun mutluluğunu kendilik nesnesine yaşatma isteğinde bulunabilir. Bu noktada Freud'un Totem ve Tabu adlı eserinde yer alan adak kavramı da akla gelmektedir. Çünkü bu kan akıtma sanki Pancho'nun kansız ve hiddetli yüzünde bir gülümseme yaratmak içindir. Tıpkı adak olayında tanrıların gazabından korunup şefkatini sağlamak amacının güdülmesi gibi. Nitekim devamında hayvanlar Pancho'ya doğru koşmakta, Pancho'nun hiddetli yüzünde bir gülümseme belirlemektedir. Tam bu noktada Pancho'nun aynı zamanda idealizasyon aktarımının da nesnesi olduğu göze çarpmaktadır. İdealize aktarım kendiliğın hayranlık duyacağı diğerlerini arayışına işaret etmektedir. Güçlü ve saygın bir başka insanla bağlanabildiği süreçte, kişinin kendiliği güvenlik duygusunu yaşar. İdealize kendilik nesnesi aktarımı yoluyla yani dışsal nesnelerin idealizasyonu ve bunlarla yaptığı özdeşimle bireyin kendilik saygısı iyileşir.¹²

“Panco'nun her zamanki kansız ve hiddetli yüzünde çıban yarasına doğru kaymış bir gülümseme gözüküyor. Keklikleri gagasından öpüyor. Tavşanın bıyığını çekiyor. Yılanı bileğine doluyor. Top getirmiş, futbol topu. Ben kaleciyim. Yılan da kaleci. Ötekiler yaprakların üzerine yatmış, güneşin içinde oynuyorlar. Saatlerce oynuyorlar. Yılanla ben, top kalemize girerken yana çekilip seyrediyoruz. Mızıkçılık ediyoruz.”

Bu fantazide idealize nesne olan Pancho'ya birleşme isteğinin yılan, top ve kale simgeleri ile homoseksüel boyutlu çağrışımlar yarattığı dikkati çekmektedir.

“Alemdağ güzel, Alemdağ... İstanbul çamurlar içinde. Taksi şöförleri su birikintilerini inadına inadına insanların üzerine sıçratıyorlar. Kar inadına içimize içimize yağıyor.”

“İstanbul çamurlar içinde.” tümcesi güzel Alemdağ'daki ödünleyici hayalden kaçınılmaz gerçeğe geçişi simgeler gibidir. Ve kahramanın yalnızlığına, doğayla iç içe girip imgelemine de katarak ara verdiği bu hoş fantazisinin ardından karşılaştığı gerçeklerle ilişkili gözlemleriyle ortaya çıkan duyguları “İnadına içimize yağın kar” eğretilmesiyle dışa vurularak devamındaki gözleminde yer alan üşüten sevgisizliğe kahramanı hazırlar gibidir.

“Kadının biri beşinci kattan bir kediyi sokağa atıyor. Bir kadınla bir yabancı erkek kedinin başındalar. Kedinin burnundan hafifçe kan sızıyor. Erkek, Fransızca:

-Il es mort d'hemoragie, le pauvre! –diyor. Kadın bana Türkçe, kedinin beşinci kattan atıldığını anlatıyor. Galatasaray Lisesi'nin kalın ve yüksek bahçe duvarının kenarına, artık ölmüş kediyi itiyoruz.”

Burnundan hafifçe kan sızan kedinin başındaki bir yabancı erkek ve kedinin atılış öyküsünü kahramana anlatan kadınla birlikte artık ölmüş olan kediyi “Galatasaray Lisesi'nin kalın ve yüksek bahçe duvarının kenarına” itişlerinden sonra kediyi atan kadınla ilişkili çağrışımları ve hemen ardından havanın daha da soğuduğunu hissetmesi öykü kahramanının bu yabancılaşma ve sevgisizliğe ruhsal tepkisini betimler gibidir.

“Beşinci kattaki kadın, sobasına şimdi kömür atıyordu. Hava da ne soğudu. Keşke kar yağsa. Kar yağdığı zaman yine havada ılık bir şeyler oluyor.”

Hem iklimsel bir gerçek, hem de öykü kahramanının iç dünyasının betimlemesi niteliğinde bir eğretilenme olarak soğuşun vurgulanışından hemen sonra yine Pancho ortaya çıkar. Pancho'nun tam bu anda yeniden ortaya çıkışı kendilik nesnesi işlevi gördüğünün bir başka göstergesidir. Tekrar anımsarsak, kendilik nesnelere, kendiliği destekleyen bir ilişkinin öznel görünümüdür. Kendilik nesnelere, içsel işlevler olarak ve sağladıkları emosyonel oturmuşluk için değerlidir ve kendilik nesnesi gereksinimi özellikle de stresli zamanlarda olmak üzere tüm yetişkinlik boyunca sürer.

“Panco ne zaman dönmüş Alemdağ'ından. Birdenbire bir arkadaşı ile yanımdan geçiyor. Bir duvarın, ölmüş bir kedinin yanından geçer gibi.”

Öte yandan kendilik ve kendilik nesnesi arasında yineleyen başarısızlıklar kendiliğin parçalanmasına yol açabilir.¹² Sonraki tümceler, öykü kahramanının, tıpkı kadının kediyi karşı tutumunu çağrıştıran böylesi bir yok sayışı ve yabancılaşmayı kaldıramadığını, gereksindiklerini yaşatacak ve kendilik bütünlüğünü sağlamasına yardım edecek tam tersine bir fanteziye hızla geçtiğini düşündürecek biçimde sürer.

“Kollarımız birbirine sürünüyor hafifçe. Duvarlar açılıyor. İnsanlar birbirlerine senelerdir dargınmışlar da birdenbire aynı hisleri duyarak: ‘Yeter artık’ diyerek barışmışlar gibi öpüşüyorlar.”

Burada Pancho, ikizlik aktarımının nesnesi olarak da gözümüze çarpıyor. İkizlik aktarımı, yalnız kendilik nesnesinin kendilikle aynı düşüncelere, değerlere ve görünüme sahip olduğu zamanki kendiliğin onaylanma hissiyle gelişir.¹²

Böylece dönüp arkadaşını izler:

Anatolian Journal of Psychiatry 2005; 6:251-258

“Dönüyorum. Panco arkadaşı ile gülüşerek gidiyor hala. Yangının kül ettiği Münir Paşa konağının havuzunda kirli yeşil bir su bekler dururdu. Suyun dibi gözükmezdi, ama gözümü kapayınca içine atılmış on paralıkların parladığını görürdüm.”

Psikodinamik açıdan bakıldığında içerik kadar sürecin de önemli olduğu açıktır. Bu hangi anlatımın hangi anlatımdan hemen sonra geldiğine dikkat edilmesini gerektirir. Kahraman, aklına gelen bu anıyla adeta o anki Pancho'nun kendisine aldırmandan yanından geçerek kendisini yoksun bıraktığı ikizlik aktarımını bilinç dışından gelen bir çağrışımla “kirli yeşil” suda simgelemektedir. Dibi görülmeyen bu suda gözlerini kapadığı anda görebildiği on paralıklar Pancho'nun bu tutumunun gizlemesine rağmen aslında ikiz benliği olarak var olduğunu söyler gibidir. Bir kendilik nesnesi olarak empatik bir yanıttan uzak tutumu nedeniyle Pancho'ya duyduğu öfke ise yer değiştirmiş, gizlenmiş ve doyurulmuş olarak bir anısında ortaya çıkmaktadır:

“Bir defa da şimdi vali olan bir arkadaşımızı elli kuruş vererek elbiseleriyle suya atmıştık” tümcesi, ederini ödeyerek de olsa birine kendisinin rahatsızlık duyacağı bir şeyi yaptırmış oldukları bir anıya gönderme yapmaktadır ve aşağılanan değil de aşağılayan olduğu bir durumun anımsanması olarak dikkat çekicidir. Bu savunmalar, Pancho'nun ardına takılacak gücü bulmasını olası kılmış gibidir:

“Panco'nun arkadaşı ile beraber getirdiği kahveyi hiç bilmezdim. Kapısında alüminyum tencereleler, naylon bardaklar satan bir hırdavatçı bulunan, iki kapısı da ardına kadar açık, hanla apartman arası bir binanın birinci katındaymış bu kahve. Onların bu kapıdan içeriye girdiklerini görünce merak ettim. Ben de girdim. Bakıtım karşımda cam bir kapı. Cam kapının içinde büyük bir salon, içeride insanlar tavla ve iskambil oynuyorlar. Daha köşede bir bilardo masası var. İçeriye girince herkes bana baktı. Buraya gelenler hep aynı müşteriler olmalı ki beni baştan aşağı bir süzdüler. Oturup kahve içmek bile cehennem azabı gibi bir şey olacaktı. Birini arıyormuş gibi yaptım.”

Grup yaşantısı, hem grubun hem de bireyin duygulanımsal (affektif) işleyişinin düzenlenmesi açısından önemlidir. Kişiler arası açıdan grup kimliği, grubun duygulanımsal yaşantısının düzenlendiği, paylaşılan ve yinelenen beklentiler yoluyla sürdürülür. Grup kimliği, ön bilinç ve bilinç elementleriyle ilişkilidir. Klein'a göre kimliğin iki ucu vardır; biri, öznenin kişisel özerkliği-

özerkliğinin onaylanmasıyla, diğeri daha büyük bir sosyal bütünün parçası olma gereksinimiyle ilişkilidir. İnsanlar diğeriyle etkileşime yatkındır. Sameroff ve Emde, insan etkileşimlerinin duygulanımları düzene soktuğunu ve duygulanımlar tarafından düzene sokulduklarına işaret ederler.¹³

Tanışıklık ve ait olma duygusuyla bağlanmış bir topluluğun dışından olmak, kendisini baştan aşağı süzen gözler önünde kahve içmeyi bile cehennem azabına çevirebilecek bir yalıtılmışlık duygusuna yol açmaktadır. Bu yüzden kahraman, bir yabancı olarak orada bulunuşunu oradaki grup nezdinde anlamlandırmaya çalışır:

“Birini arıyormuş gibi yaptım. Olmazsa bizim Luka efendi vardır; duvarcıdır, boyacıdır. Onu soracaktım. Gözlüklüdür. Kendisi Yunan tebaasıdır. Ama Arnavut’tur. Kahveciye onu sormak istedim.”

Luka efendi hakkında bu kadar bilgiyi sıralaması inandırıcı olma çabasını göstermektedir. Bu bilinçdışı bir savunma düzeneği olan mantık-sallaştırma (rasyonalizasyon) düzeneğine benzese de, bilinçli ve dışa dönük bir çaba olduğu açıktır. Ancak burada onun, içinde bulunduğu ve birbirlerini kabullenmiş olan bir toplumun parçası olmadığını hissettiği/hissettirildiği koşullarda orada bulunuş nedenini gizleme ve kendisini koruma çabasıyla, kendisine yaşatılan yalıtılmışlık duygusunu azaltma gereksiniminin oldukça büyük olduğu fark edilmektedir.

Fromm’a göre insan, başkalarıyla şu ya da bu işbirliği içinde olmazsa yaşayamaz. Aklın alabileceği her kültürde insan, yaşamak için başkalarıyla işbirliği yapma gereksinimi duyar. Bu “ait olma” gereksinimini böylesine zorunlu kılan bir öge daha vardır: insanoğlunun, kendisini doğadan ve diğer insanlardan farklı bir bireysel varlık olarak görmesini, kendisinin farkına varmasını sağlayan düşünme yetisi yani öz bilinçlilik. Bu farkındalığın derecesi bireyden bireye değişir.⁵ Bu öyküde daha en baştan kendini gösteren öykü kahramanının keskin farkındalığı burada çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

“Baktım Panco, Luka efendiyi siper ederek kendini bana göstermemeğe çalışıyor. Eskiden tanıdığım birisi niçin geldiğimi anlamış gibi bana baktı. Gülümser gibi idi. Allah belanı versin deyyus, dedim. Döndüm.”

Asıl gelme sebebi, kendilik nesnesi aktarımının öznesi olan Panco’nun, Luka efendinin arkasına gizlenmesi, içinde bulunduğu güç durumu aşmak için kurduğu planı geçersizleştirmekle kalmamış, eskiden tanıdığı başka birinin bakış-

ları sanki iç dünyasını görünür kılarak onu savunmasız duruma getirmiş ve hayal kırıklığının yarattığı bir öfkeyle geri dönmekten başka yol bırakmamıştır. Buradaki öfke aynı zamanda Panco’nun alter ego işlevini yerine getirmeyişinin yaşattığı düş kırıklığının bir sonucu olmasının yanı sıra, onun hem bu gereksiniminin hem de bunun karşılanmayışının farkında gözüken ve tüm bunları gülümseyerek izleyen bir tanığın varlığıyla katlanan çaresizliğiyle ilişkilendirilebilir.

“Giderken bir daha dönüp baktım. Yine pardesüsünün yakasındaki kürkü gördüm. Kürkü görünce rahatladım. Tavşanı, keklığı, o ılık, harikulade kaygan ve güzel yılanı, karatavuşu, Alemdağı’ını, Taşdelen suyunu, çürümüş yaprakları, yaprakların üstüne yağan pelte pelte güneşi hatırladım.”

Panco’nun pardesüsünün yakasındaki kürk, daha önce de belirtildiği gibi bir tür bağlantı nesnesi olarak işlev görmekte ve öykü kahramanına, Panco’nun kendilik nesnesi işlevlerini yerine getirdiği zaman, yer ve durumları anımsatarak o anki sıkıntılı duygularından uzaklaştırmakta, rahatlatmaktadır. “O ılık, harikulade kaygan ve güzel yılan” ise, öykü kahramanının Pancho’yla yaşadığı homoseksüel sevişmenin doyurucu anılarına gönderme yapar gibidir. Burada öykü kahramanının, tavşanı, keklığı, o ılık, harikulade kaygan ve güzel yılanı, karatavuşu, Alemdağı’ını, Taşdelen suyunu, çürümüş yaprakları, yaprakların üstüne yağan pelte pelte güneşi hep birlikte hatırlaması, öykü kahramanının kendilik nesnesiyle yaşadığı güzel anılarının da bir tür kendilik nesnesi işlevi olarak hizmet ettiğini ve tüm öykü boyunca yalnızlığının ve düş kırıklığının yoğun olduğu zamanlarda kurduğu fanteziler gibi Pancho’nun şimdiki yoksun bırakan tavrına dayanmasını kolaylaştırdığını düşündürmektedir.

SONUÇ

İnsanı anlama sürecinde tüm sanat yapıtlarının özellikle edebi eserlerin katkısı yadsınamaz. Sait Faik, edebiyatımızda önemli yeri olan bir yazardır. Bu çalışmanın, gerek onun gerekse diğer yazarlarımızın eserlerinin psikodinamik açıdan ele alınma çabalarını artıracağı umut edilmektedir. Birçok eser, içinde yaşanılan çağı, bunun birey ve toplum ilişkilerine, kişilerarası etkileşimlere ve bireyin psikolojisine katkısına ışık tutmaktadır.

Bu deneysel çalışmada öykü kahramanı, öyküde betimlenen sosyal arka plan ve toplumsal

ilişkiler göz önünde bulundurularak anlaşılmalıya çalışılmıştır. Öte yandan bu öykünün karhama-nının ruhsal dinamiklerini anlamada özellikle kendilik psikolojisinde kullanılan kavramların daha çok katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Nesne ilişkileri kuramında daha çok öne çıkan kimi kavramlara ve grup dinamiklerine göndermeler de vardır. Ancak başka çalışmalarda diğer ekollerin daha fazla katkısının olabileceği göz ardı edilmemesi bir noktadır.

Bu çalışmada hiç bir kuramın insanı anlamada tek başına yeterli olmadığı önermesinden yola çıkılmıştır. Var oluşun çok boyutlu olduğu göz önüne alındığında, insanı anlama çabasında

bireyden bireye ve bireyin farklı dönemlerinde değişmek üzere insanı anlama sürecinde bazı ekoller ön plana çıksa da eş zamanlı olarak farklı psikodinamiklerin de işleyebileceği, bu nedenle de farklı kuramların katkılarına başvurulabileceğinin göz önünde bulundurulma-sında yarar olabileceği düşünülmüştür.

Bu deneysel çalışmanın, gerek eklettik yakla-şımları kullanan, gerekse belli bir ekolü izleyen çalışmacıların, sanat ürünlerinin psikodinamik açıdan çözümlenmeleri sürecinde daha çok katkı yapmaları konusunda da bir anımsatma olacağı umulmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Faik S. Bütün Eserleri, Alemdağ'da var bir yılan/ Az şekerli. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.30.
2. Mutluay R. Sait Faik'le Son Röportaj, İzlerimiz. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1954, s.5.
3. Kapra F. Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası. M Armağan (çev.), ikinci baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, s.12.
4. Şerif M. Sosyal Kuralların Psikolojisi. İ Sandık-çioğlu (çev.), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985, s.5.
5. Fromm E. Özgürlükten Kaçış. Ş YeğİN (çev.), dördüncü baskı, Payel Yayınları, 1996, s.32-33,228,234,
6. Kohut H. KendiliğİN Çözümlemesi. C Atbaşoğlu, B Büyükkal, C İşcan (çev.), Metis Yayınları, 1998, s.18-19.
7. Öztürk O. Psikanaliz ve Psikoterapi. Ankara, Sevinç Matbaası, 1985, s.17-22.
8. Brown SE. The human-animal bond and self psychology: toward a new understanding, society and animals. DOI:10. 1163/156853004323029540 2004; 12:20,67.
9. Wilson SN. The meaning of medicating; pills and play. Am J Psychother 2005; 59:11,19.
10. Fromm E. Barışın Tekniğİ ve Stratejisi, Bütün Eserleri 7. F Emir, KH Ökten (çev.), Arıtan Yayınevi, 1996, s.50-53.
11. Sandler J. On attachment to internal objects, Psychoanalytic Inquiry 2003; 23:P77,15p, 4 charts, 3 diagrams; DOI: 10.1207/s1532766jcp1501_10: (AN 15537394)
12. Czuchta R, Dona M. A self-psychology approach to narcissistic personality disorder: a nursing reflection. Perspect Psychiatric Care 2004; 40:9,20 (AN 13040697)
13. Nebbiosi G. Organizing patterns in a dyad and in a group: theoretical and clinical implications, Psychoanalytic Inquiry 2003; 23:21,750, (AN 11812905)